

ких костелів і піднесення авторитету польської мови й культури в усіх сферах суспільно-політичного життя. Особливе місце в реалізації цих заходів і надалі відводилося КОП [2, 64].

Напередодні Другої світової війни українсько-польські відносини на Волині вкрай загострилися. Державні документи керівництва Другої Речі Посполитої підкреслювали необхідність боротьби із національним білоруським, українським рухом і всіляко підтримували здійснення подальшої експансії польської культури в краї. Позицію Корпусу в цьому питанні красномовно озвучив командувач полку «Сарни» Платовіч-Плахта на конференції із прикордонних справ у 1939 р. Скепсис у ставленні до національних меншин переріс у відверте українофільство. Питання етнічної приналежності та віросповідання, на його думку, були ключовими у питаннях володіння нерухомістю, отримання патентів на ведення господарської і торговельної діяльності (обмеження кооперації), при влаштуванні на роботу. Поділяючи українське населення на три категорії («українець», «русин», «тутейший»), він висловив одіозну думку, що на території Сарненського і Костопільського повітів не повинно бути жодного представника цієї національності, ставлячись, на протигагу до проживання німців на цій території, як до чогось належного. Небезпеку для КОП, окрім православної церкви, становила діяльність греко-католицької, яка стала справжнім осередком українського національного руху, тому ставилося завдання протидіяти утворенню її парафій на території Волинського воєводства [4, 32].

Незважаючи на те, що основним завданням КОП було забезпечення безпеки східних державних рубежів Другої Речі Посполитої, він став активним інструментом проведення національної політики Польщі на теренах «східних кресів». У руслі виконання завдань державної асиміляції, колонізації, військового формування стало основним виконавцем акції примусового окатоличення українського населення, що у польських джерелах має назву «акція ревідикації». Її метою було «повернення» до «віри предків» «зрутенізованих» поляків. Кременецький, Здолбунівський та Рівненський повіти Волинського воєводства стали основними аренами проведення цієї політики на Волині. При цьому найбільш яскраво демонструє виконання КОП «ревідикації» сумнозвісні події у с. Гриньки Кременецького повіту наприкінці 1937 р., що викликали протест з боку української політичної еліти, проте, так і не зустріли засудження серед польського керівництва. Навпаки, підтримуючи дії КОП, влада Польщі заохочувала подальшу радикалізацію політики формування на теренах східних воєводств, зокрема і дій польської адміністрації загалом. Відтак, саме практичні наслідки «ревідикації» стали одним із основних приводів до загострення міжнаціональних суперечностей на Волині напередодні Другої світової війни, апогеєм яких став українсько-польський конфлікт 1943 р.

1. Никончук О. Спроби українсько-польського порозуміння на Волині у міжвоєнний період. Політика Г. Юзевського // У пошуках правди: Зб. наук. ст. – Луцьк, 2003.
2. Комар В. Роль польського війська в національній політиці на Волині у другій половині 30-х рр. ХХ ст. // У пошуках правди...
3. Кучерена М.М. Державна політика Польщі на Волині 1939 р. // Літопис Волині. – 2003 – № 2.
4. Держархів Волинської обл. (далі – ДАВО), ф. 46, оп. 9, спр. 3844.
5. Papierzyńska-Turek M. Miedzy tradycja a rzeczywistoscia: panstwo wobec prawoslavia: 1918–1939. – Warszawa, 1989.
6. ДАВО, ф. 46, оп. 9, спр. 4247.

7. Rocznik Ziem Wschodnich 1939. – Warszawa, 1939.
8. Striuka R. Geneza polskiej samoobrony na Wołyniu i jej rola w obronie ludności polskiej // Polska–Ukraina: trudne pytania. – Т. 4. – Warszawa, 1999.
9. Warszawski Dziennik Narodowy. – 1937. – № 34.
10. Januszajtis M. «Walka» o polskosci Wołynia. Stronictwo Narodowe w pracy nad przywróceniem ludu wołyńskiego polskosci i Kosciolowi // Warszawski Dziennik Narodowy. – 1938. – № 65.
11. ДАВО, ф. 1, оп. 2, спр. 7250.
12. «Hryni – odzyskane dla wiary I polskosci // Warszawski Dziennik Narodowy. – 1938. – № 95.
13. Центральний державний історичний архів України, м. Львів, ф. 344, оп. 1т., спр. 582.
14. Ревіндикація душ на Волині // Діло. – 1938. – 30 жовтня.
15. Na plebanii w Janowcach // Warszawski Dziennik Narodowy. – 1938. – № 100.
16. Крамар Ю. Політика «зміцнення польської присутності» на Волині та її вплив на характер українсько-польських стосунків напередодні Другої світової війни // Друга світова війна і доля народів України: Мат. Всеукр. наук. конф. / Гол. ред. Г. Туранська. – К., 2005.
17. Rewolucja wyznaniowa na kresach wschodnich // Warszawski Dziennik Narodowy. – № 9.
18. ДАВО, ф. 1, оп. 2, спр. 7264.
19. Masowa rewindykacja we wsi Zaiawie pod Sarnami // Warszawski Dziennik Narodowy. – 1939. – № 129.
20. Ksik J. Zaufany Komendanta. Biografia polityczna Jana Henryka Jyzewskiego 1892–1981. – Wrocław, 1995.
21. Кучерена М.М. Національна політика Другої Речі Посполитої щодо українців (1919–1939 рр.) // Україна–Польща: важкі питання: Матеріали II Міжнародного семінару істориків «Українсько-польські відносини в 1918–1947 роках». – Варшава, Б. р.

Bortnyk L.V. Participation of Border Protection Corps in Action of Orthodox Churches Recovery in the Second Half of the 1930s on Volhyn Territory in Context of Public and National Policy of The Second Polish Republic. The role of the Border Protection Corps in realization of Orthodox Churches recovery on the Volhyn territory in the second half of the 1930's is analyzed in this article. The question is about forced cross in Catholicism of the local Ukrainian population. The action was the key part of the Second Polish Republic policy in Eastern voivodships set to their polonization.
Key words: Border Protection Corps, recovery of Orthox Churches, cross in Catholicism, polonization, Orthodox Church.

Ю. О. Ніколаєць

ЗМІНИ У СКЛАДІ НАСЕЛЕННЯ ГАЛИЧИНИ (друга половина 1950-х рр.)

У статті проаналізовані зміни у складі населення Галичини другої половини 1950-х рр. Визначаються причини і характер міжетнічної взаємодії, в умовах радянської західноукраїнських областей, а також вплив процесу десталінізації на формування поселенської структури населення регіону.
Ключові слова: демографія, депортації, урбанізація, конфлікт, Галичина.

Смерть Й. Сталіна 1953 р. спричинила боротьбу за владу у вищих ешелонах радянської країни, причому ситуація в Галичині використовувалася як засіб тиску на опонентів. Так, Л. Берія ініціював схвалення ЦК КПРС низки постанов політичного характеру, насамперед стосовно окремих республік, що дало підставу розглядати їх як початок «десталінізації» та реформування радянської системи. Він відводив особливу роль і західним областям УРСР, де акумулювався значний протестний потенціал. Не випадково ця тема була визначальною й у діях Л. Берія як до, так і після схвалення постанови президії ЦК КПРС від 26 травня 1953 р. про політичну і господарську ситуацію в західних областях України. В ній зокрема було підкреслено неефективність колгоспів, які «мають низькі доходи, що

знижує матеріальний добробут колгоспників», які ще й обкладені великими податками, без врахування економічного стану колгоспів. На підтвердження різкого зростання незадоволення населення радянською дійсністю, зазначалося, що «тільки за три місяці 1953 р. воєнною цензурою конфісковано біля 195 тис. листів, адресованих за кордон із західних областей України, які містять негативні висловлювання про діяльність місцевих органів влади». Про виняткове значення західних областей України в реалізації програми Л. Берії засвідчують також його спроби змінити тактику боротьби з підпіллям, на чолі з ОУН. Проблема припинення збройного протистояння та спроба «пацифікації» Галичини розглядалися у контексті усунення перекручень у національно-релігійній політиці та послаблення економічного тиску [1, 403]. Розстріл Л. Берія та подальша боротьба за владу у СРСР призвели до посилення процесу десталінізації, який, поміж іншого, супроводжувався амністією частини в'язнів і зняттям режиму спецпоселення.

Окремі аспекти демографічної динаміки населення Галичини представлені у роботах В. Барана, В. Даниленка, І. Романюка, О. Ленартовича, М. Чоповського, О. Малярчука [2–11] та ін.

У другій половині 1950-х рр. органами держбезпеки відзначалося збільшення кількості амністованих колишніх вояків УПА, які поверталися до місць постійного проживання у Галичині. Тільки до Львівської області 1956 р. повернулися біля 7 тис. осіб, засуджених за антирадянську діяльність. Повернення колишніх оунівців створювало напружену обстановку в західноукраїнських областях, через їхнє працевлаштування та забезпечення житлом, оскільки в їхніх колишніх будинках були розміщені переселенці з Польщі, Чехословаччини, актив колгоспників, адміністративні і культурно-просвітницькі заклади. Крім того, значна частина будинків була розібрана при переселенні колгоспників у східні райони. Частина з тих, хто повернувся, виступали проти місцевих активістів, іноді вдаючись до погроз і насильства, з підпалами будівель. Мали місце випадки, коли амністованих виганяли із сіл, погрожували помстою за вбивства родичів, а дехто просив озброїти їх для захисту від амністованих [12, 88]. З Тернопільської обл., станом на 15 жовтня, вибули 1519 осіб, які повернулися з місць позбавлення волі, але були вороже зустріті односельцями [13, 46]. На 1 липня 1956 р. у Дрогобич повернулися зі спецпоселень 4473 осіб, з яких 3529 почали працювати, а 664 працездатних не приступили до роботи. На 20 жовтня 1956 р. з місць ув'язнення до Тернопільської обл. повернулися 9872 особи. З прибулих, за межі області вибули 1743 особи [13, 86].

Відповідно до інформації про «хід роботи з відворнення з області колишніх учасників ОУН» секретаря Станіславського обкому КПУ Я. Лисенка від 23 квітня 1957 р., в області була створена комісія, що протягом січня–лютого 1957 р. переглянула всі кримінальні справи колишніх учасників ОУН, які повернулися, та прийняла рішення відправити до місць ув'язнення 67 і виселити за межі регіону 369 осіб. За першою категорією, матеріали надіслано на 59 осіб, з яких 17 затвердили на повернення, 38 перевели до другої категорії і на 4 не отримали рішення. Із затверджених 17 осіб, до місць ув'язнення повернули 11, за межі УРСР виселили 2 і 4 особи оголосили в розшук. За другою категорією, комісія затвердила до виселення за межі області 347 і ще, переведених з першої, 38 осіб. З цих 385 осіб, за межі області виїхали за переселенням 28, за оргнабором – 39, самостійно – 149, за скоєні

злочини заарештовані 7 і залишені для оперативної роботи 15 осіб. На 20 квітня 1957 р. в області залишалися 147 осіб, які підлягали виселенню [14, 14–15].

За інформацією секретаря Тернопільського обкому КПУ В. Лисенка про проведену роботу серед колишніх оунівців, які повернулися з ув'язнення, у січні 1957 р. спецкомісія вирішала виселити за межі області 305 осіб, з яких республіканською комісією рішення затвердили по 260. Три особи категорично відмовлялися виїжджати, мотивуючи це повним відбуттям покарання та вимагаючи «показати закон, на основі якого, їх примушують переселитися з рідних сіл». Сім осіб від виїзду не відмовилися, але область не залишили, постійно змінюючи місце проживання. Партійно-радянський актив вимагав вжити заходів для переселення цих осіб, оскільки «вони негативно впливають на нестійких колгоспників» [14, 16–17].

До районів Львівської обл. спецпоселенці поверталися без довідок про звільнення, заявляючи, що їм їх не видали. По Турківському району повернулися 226 осіб, значна частина яких відмовлялася їхати за оргнабором до Східної України. Часто колишнім спецпоселенцям поверталися їхні будинки та худоба. Під час розгляду у судах питань щодо повернення майна, приймалися подеколи рішення про виселення шкіл, медпунктів, сільрад тощо, на користь колишніх спецпоселенців. У ряді випадків такі рішення підтримувалися місцевими органами влади [12, 107–111]. Поруч із цим, мали місце випадки, коли тих, хто повертався з місць позбавлення волі, зустрічали як великомучеників, оточуючи їх повагою та турботою. Інколи, шляхом шантажу, погроз або за «добровільною домовленістю», вони займали, конфісковані у них, будинки та вимагали повернення вилученого майна [13, 89].

У пропозиціях щодо порядку розгляду справ осіб, які знаходилися на спецпоселеннях у віддалених районах СРСР, завідувача адміністративним відділом ЦК КПУ М. Кузнецова від 16 січня 1958 р. відзначалося, що за 1944–1952 рр. з території західноукраїнських областей були виселені на спецпоселення 203662 особи, у тому числі учасники ОУН, «бандпособники» та члени їхніх сімей – 182643 осіб, куркулів та членів їх сімей – 12135, ієговістів і членів їх сімей – 8984. Станом на 1 січня 1958 р., до західноукраїнських областей з них повернулися 13994 особи, звільнені за рішеннями суду. Крім того, на основі Указів Президії ВР СРСР і постанов РМ СРСР, зі спецпоселень також була звільнена частина осіб цієї категорії, без права повернення до західноукраїнських областей. У місцях спецпоселень, на момент укладення документу, залишалися майже 150 тис. осіб. Лише за 1957 р. надійшли 27 тис. заяв про звільнення зі спецпоселень. Так, М. Кузнецов відзначав, що, приймаючи до уваги позитивне ставлення до праці частини колишніх спецпоселенців, доцільно видати Указ Президії ВР СРСР, яким надати право виконкомам Волинської, Дроїбицької, Закарпатської, Львівської, Рівненської, Станіславської, Тернопільської і Чернівецької обласних Рад депутатів трудящих розглядати питання про зняття обмежень зі спецпоселення осіб, які виявили себе позитивно на виробництві та видати постанову РМ СРСР про порядок застосування цього Указу, із визначенням права приймати рішення щодо звільнення зі спецпоселень, без обмеження місця проживання або без права повернення до Волинської, Дрогобицької, Закарпатської, Львівської, Рівненської, Станіславської, Тернопільської і Чернівецької обл., а осіб, які порушили це обмеження, видаляти в адміністративному порядку. За даними М. Кузнецова, на 1 січня 1958 р. до західноук-

раїнських областей повернулися з місць позбавлення волі понад 57 тис. осіб, засуджених за співробітництво з ОУН [15, 9–10].

Указом Президії Верховної Ради СРСР від 19 травня 1959 р. про зняття обмежень зі спецпоселення і звільнення з-під адміністративного нагляду органів МВС пособників націоналістичного підпілля та членів їх сімей встановлювалося, що зняття обмежень не тягнуло за собою повернення їм конфіскованого майна і можливості повернутися на попереднє місце проживання. Протягом 1959 р. відзначалося багато фактів, коли спецпоселенці, після повернення, самовільно займали будинки та земельні ділянки, що колись їм належали. Крім того, колишні спецпоселенці подали чимало заяв щодо повернення раніше конфіскованого у них майна. Все це, на думку радянських урядовців, негативно відбивалося на трудовій активності колгоспників. Тому керівники місцевих обкомів партії звернулися до ЦК КПУ, з проханням заборонити повернення спецпоселенців. Своєю думкою вони мотивували відсутністю житлової площі для них та наявністю достатньої кількості робітників, що не дозволяло забезпечити роботою осіб, які поверталися зі спецпоселень [16, 35].

У листі Голови Президії Верховної Ради СРСР К. Ворошилова та Секретаря Президії Верховного Суду СРСР М. Георгадзе від 24 жовтня 1959 р., на ім'я голови КДБ при Раді Міністрів СРСР Шелепіна відзначалося, що, відповідно до постанов Уряду СРСР, з Львівської обл. протягом 1944–1951 рр. були виселені 14876 сімей (39959 осіб, з них бандитів-терористів – 12279, засуджених бандитів ОУН та «бандпособників» – 13693, бандитів і зрадників – 12740, ієговістів – 863, куркулів – 384). У зв'язку з Указами Президії Верховної Ради СРСР про зняття судимості, від 1956 р. до Львівської обл. повернулися 2308 сімей (6504 особи). Указом Президії Верховної Ради СРСР від 19 травня 1958 р. передбачалося, що спецпоселенці могли повертатися в місця, звідки вони були виселені, тільки за дозволу місцевих рад, але спецпоселенці поверталися, як правило, сім'ями і тільки після повернення зверталися за дозволом на право проживання у цих місцях. Наприкінці 1950-х рр. деякі спецпоселенці, які ще знаходилися у місцях спецпоселень, писали листи колгоспникам, в яких вимагали звільнити їхні будинки, оскільки вони зняті з обліку та незабаром повернуться до рідних сіл. У зв'язку з цим, секретар Львівського обкому КП України М. Лазуренко у травні 1959 р. звернувся до ЦК КПУ, з проханням вирішити це питання, шляхом встановлення відповідальності за самовільне повернення спецпоселенців у місця, звідки вони були виселені [16, 40].

Між тим, в окремих областях УРСР (особливо у Тернопільській, Станіславській, Рівненській), за умов масового повернення колишніх спецпоселенців, неврегульованості питання повернення їм майна та житлових приміщень, істотного розмаху набуло самовільне будівництво житла. На громадських землях колишніх хуторів Бучацького, Підгаєцького та Заложцівського р-нів, Тернопільської обл. самовільні забудовники створили окремі населені пункти. Не маючи у розпорядженні засобів для боротьби з самовільними забудовниками, сільські ради змушені були звертатися до народних судів, із заявами щодо притягнення винних до кримінальної відповідальності за самоуправство. Втім, суди були обмежені санкцією ст. 154 КК УРСР, що передбачала можливість застосування до засуджених виправно-трудових робіт на строк до 3-х місяців або штраф до 300 крб. Постанови про знесення само-

вільно збудованих будинків та інших споруд суди були приймати не вправі, оскільки це не було передбачено законом. Враховуючи увагу партії й уряду до справи планового житлового будівництва, голова Верховного Суду УРСР Ф. Глух вважав за необхідне прийняти Постанову РМ УРСР «Про боротьбу з самовільним будівництвом в сільській місцевості». Відведення земельних ділянок, керівництво і контроль справою будівництва сільських населених пунктів, згідно з діючим Положенням «Про порядок відведення земельних ділянок під забудову сільських населених пунктів Української РСР», затвердженого Постановою РМ УРСР від 28 травня 1947 р., здійснювали виконавчі комітети сільських і районних рад депутатів трудящих. На думку Ф. Глуха, лише до їх компетенції можна було віднести вирішення питань відносно правомірності зведення будівель і застосування заходів до осіб, які порушили встановлений порядок забудови сільських населених пунктів. У проекті постанови «Про боротьбу з самовільним будівництвом в сільській місцевості» відзначалося, що споруди, збудовані після прийняття відповідної постанови без дозволу виконкомів місцевих рад, мають бути знесені, а їх мешканці виселені в адміністративному порядку. Такі рішення мали ухвалювати виконкоми сільських рад, але сили вони б набували тільки після затвердження виконкоми районних рад. На добровільне звільнення приміщень у проекті відводилося до 2 місяців. Особи, які самовільно зайняли земельні ділянки для будівництва, мали бути оштрафовані на суму до 2 тис. крб. [17, 14–18].

У доповідній записці прокурора УРСР Д. Панасюка від 7 лютого 1959 р. вказувалося, що, проведеною Прокуратурою УРСР, перевіркою встановлено: в ряді районів Тернопільської обл. мали місце численні факти порушення постанови Ради Міністрів УРСР від 27 березня 1957 р. «Про заходи забезпечення виконання плану будівництва в колгоспах Української РСР на 1957 рік» та постанови ЦК ВКП(б) і РНК СРСР від 27 травня 1939 р. «Про заходи охорони громадських земель колгоспів від розбазарювання». У Тернопільській обл. знаходилися 3172 хутори, з яких 537 рішенням виконкому обласної Ради депутатів трудящих від 4 липня 1958 р. визнано населеними пунктами, а ще 2365 хуторів (6221 господарство) – підлягали заселенню. Така значна мережа хуторів, на думку Д. Панасюка, розкиданих серед колгоспних ланів, часто на значній відстані від сіл, вносила дезорганізацію в роботу колгоспів і позбавляла місцеві органи можливості забезпечити правильне колгоспне землекористування й охорону колгоспної власності від розкрадання. Перевіркою були встановлені й факти самовільної забудови на колгоспних землях, у місцях колишнього розташування хуторів, знесених в 1949 і 1950 рр. Деякі особи, які в порядку переселення виїхали до південних областей УРСР, у 1957–1858 рр. почали повертатися на старі місця мешкання та будувати на колгоспних землях житло. Так, за 2–3 роки знову виникли с. Королівка Товстенського р-ну, хутори Пожежа, Рублин, Повія Золотопоцького р-ну, с. Антонівка Шумського р-ну, в яких самовільно збудовано 110 житлових будинків. Особи, які повернулися із заслання, де були на спецпоселенні, масово будували житлові будинки на колгоспних землях. У с. Антонівка, де мали місце ворожі антирадянські прояви і яке у 1950 р. було цілком зруйноване, а мешканці частково переселені в Михайлівський р-н, Запорізької обл., частково вислані на спецпоселення, за останні роки, без дозволу відповідних місцевих органів, збудували 20 нових житлових

будинків і 14 тимчасових приміщень. Відповідно до постанови Ради Міністрів УРСР від 27 березня 1957 р., було заборонене нове будівництво на хуторах, які підлягали заселенню. Однак в Тернопільській обл. продовжувалося масове будівництво на хуторах. Д. Панасюк відзначав у 1959 р., що за останні 2–3 роки тільки в 12 районах Тернопільської обл. було самовільно збудовано 632 нових будинки. Це стосувалося Бучацького, Золотопотоцького, Почаївського та інших районів [17, 19–24].

Загалом, повернення колишніх спецпоселенців на територію Галичини, попри всі перешкоди, наприкінці 1950-х рр. було, в основному, завершено. Не маючи наміру розв'язувати нове масштабне протистояння з місцевими жителями (з можливою перспективою застосування зброї) та відчуваючи, що радянська влада в регіоні вже досить зміцніла, керівництво СРСР і УРСР відмовилося від нових масштабних депортацій. За рахунок повернення значної частини колишніх спецпоселенців та здійснення ними самовільної забудови, на території регіону виникли нові хутори, побудовані на колгоспних землях, хоча під час повернення спецпоселенців загострювало конфлікти, пов'язані з перерозподілом житла.

1. *Історія українського селянства: у 2 т. / Редкол.: В. Смолій та ін. – К., 2006. – Т. 2.*
2. *Баран В.К. Україна 1950–1960-х рр.: Еволюція тоталітарної системи. – Л., 1996.*
3. *Баран В.К. Україна після Сталіна: Нарис історії 1953–1985 рр. – Л., 1992.*
4. *Баран В.К., Даниленко В.М. Україна в умовах системної кризи (1946–1980-і рр.) // Україна крізь віки. – К., 1999. – Т. 13.*
5. *Романюк І.М. Дискримінаційна політика держави стосовно малих сільських поселень в Україні в 50-і – на початку 60-х рр. // Український селянин. – 2002. – Вип. 6.*
6. *Романюк І.М. Законодавчі документи щодо політики перспективних і неперспективних сіл у 1950–90-і рр. // Матеріали наук. конф. викладачів іст. ф-ту. – Вінниця, 2002.*
7. *Романюк І.М. Трансформація колгоспів України у другій половині 50–60-х рр. ХХ ст. // Український селянин. – 2003. – Вип. 7.*
8. *Романюк І.М. Українське село в 50-ті – першій половині 60-х рр. ХХ ст. – Вінниця, 2005.*
9. *Ленартович О.Ю. Селянство Західної України у національно-визвольній боротьбі 1944–1950 рр. – Луцьк, 1998.*
10. *Чоповський М.Ю. Голгофа Західної України: Злочинна діяльність окупаційних режимів проти населення західноукраїнських земель та його боротьба за волю і незалежність 1920–1953 рр. – Л., 1996.*
11. *Малярчук О.М. Тоталітаризм проти західноукраїнського села. – Івано-Франківськ, 2008.*
12. *Центральний державний архів громадських об'єднань України (ЦДАГО України), ф. 1, оп. 24, спр. 4297.*
13. *ЦДАГО України, ф. 1, оп. 24, спр. 4307.*
14. *ЦДАГО України, ф. 1, оп. 24, спр. 4624.*
15. *ЦДАГО України, ф. 1, оп. 24, спр. 4849.*
16. *ЦДАГО України, ф. 1, оп. 24, спр. 4944.*
17. *ЦДАГО України, ф. 1, оп. 24, спр. 4945.*

Nikolayets Y.O. Changes in Galicia population (the second half of the 1950s). In the article are analysed the changes in the Galicia population in the second half of the 1950s. Are identified the causes and nature of ethnic interactions in conditions of the Western areas Sovietization and also the impact of de-Stalinization process on the formation of settlement structure in the region.

Key words: demographics, deportation, urbanization, conflict, Galicia.

Б. В. Рева

ДРУГИЙ СВЯТИЙ ВЕЧІР НА ОПІЛЛІ: ТРАДИЦІЇ ТА СУЧАСНІСТЬ (за матеріалами Галицького району)

Стаття написана на основі польових етнографічних матеріалів з сіл Галицького р-ну, Івано-Франківської обл. У ній проаналізовано звичаї та традиції, які пов'язані із другим Святим вечором. Ми розглянули і охарактеризували підготовку родини до Святого вечора, що містить приготування куті та інших ритуальних страв, їх символіку та споживання. Автор звернув увагу на структурно-функціональне та духовно-релігійне значення «дідуха», його часову трансформацію з обжинкового снопа до декоративного. Також було розглянуто його семантичну роль у системі культури померлих родичів.

Ключові слова: Опілля, дідух, Святий вечір, повір'я, узвар, свічка.

Актуальність обраної теми зумовлена недостатнім науковим аналізом проблеми звичаїв і традицій, пов'язаних із другим Святим вечором. Останній є завершальним станом різдвяно-новорічних свят, що припадає на 18 січня [1, 30]. Це день освячення господарства, захист його від лихих сил, вигнання їх та закликання добробуту на господарство загалом, а зокрема на худобу: коні, воли, корови, вівці, птицю та бджоли [2, 137–138]. Для цього 18 січня всі віруючі люди дотримуються суворого посту [3, 50; 4–5]. Віддавна Святий вечір вважався чисто родинним святом [6, 167]. Це був останній день колядок [7, 315]. На прикладі «голодної куті», можна простежити й елементи релігійного синкретизму: набожні люди не могли починати вечерю, не накресливши хрестиками і не покропивши свяченою водою все навколо – стіл, лави, вікна, двері, хлібну діжу, горщики з кутею й узваром. Проте, навіть у такому суто церковному ритуальному дійстві зберіг своє первісне ритуальне значення хліб [8, 110].

Серед дослідників різдвяно-новорічних свят потрібно відзначити напрацювання С. Килимника [2], Я. Ковальчука [9], В. Скурагівського [1; 6; 10], П. Чубинського [11]. Більш конкретними питаннями цього зимового календарного циклу, а особливо Святвечора на території Опілля займаються такі дослідники, як Я. Музиченко, К. Міщенко [2], О. Щербань [13], різдвяно-новорічними ритуальними стравами Святого вечора – Л. Артюх [8], О. Вербенець, В. Манько [14], Л. Герус [15], П. Смоляк [16], обрядовістю дідуха – М. Горбаль [17]. Мета цієї статті полягає у комплексному вивченні звичаїв та обрядів, повір'їв на Святий вечір в українців Опілля впродовж ХХ–ХХІ ст. та їхня трансформація. З огляду на це, основні завдання дослідження такі: охарактеризувати традиційну обрядовість другого Святого вечора на Опіллі, проаналізувати специфіку й елементи основних обрядів на Святий вечір, зокрема семантичне призначення «дідуха» та готування ритуальних страв.

На Опіллі склалася традиція, що всі члени родини мають бути в цю ніч вдома. Поки господиня поралася на кухні, голова родини обходив господарство – прибирав старанно обійстя, напоював, годував худобу, яка за віруваннями в цю ніч розмовлятиме з Богом. Господиня годувала кутею птицю (курей, качок, гусей) [14, 8–10]. Господар вносив солому до хати і розстеляв її [18, 148]. Сіном і соломкою вкривали долівку під святковим столом – адже Христос народився на сіні. Місце під столом у народних звичаях відіграє важливу роль. Діти торкалися босими ніжками леміша від плуга, гистика без держака або сокири, які клав батько під стіл, «щоб ноги були тверді, як залізо» [14, 8–9]. Сіно кладуть на стіл і закривають «обрусом» (скатертиною), а